

Layihənin istiqaməti: Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği

№ 12 (2046) 15 fevral 2020-ci il

Bu gün iki yüzə yaxın bayatısı, xeyli məsəlləri, aforizmləri toplanan, hələ xeyli könül əmanətləri də hələlik xalq arasında ağızlarda doluşan, el arasında gah haqq aşığı, gah bayatı ustası, gah el şairi, gah da ozan-aşıq adlandırılan Lələ kimdir?

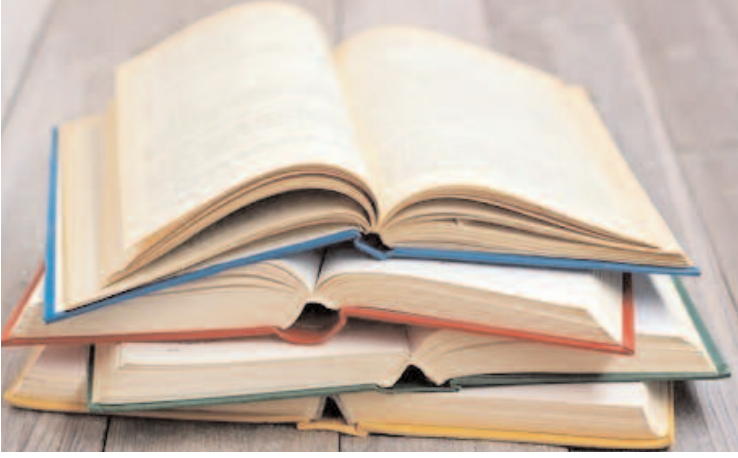
Öncə deyək ki, Lələ ad deyil, təxəllüsdür. Çünki Qorqud atadan tutmuş indiki dövrə qədər Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində belli olan adların içərisində Lələyə bənzər ikinci bir ada təsadüf edilmir.

Lələnin təxəllüs olması barədə fikir mübadiləsi aparmağa lüzum yoxdur. Təxəllüs götürmək klassik Azərbaycan

cəsinə görə seçildiyi kimi, bu təxəllüsü də şübhəsiz ki, dərin zəkası və müşahidəsi ilə seçilən, fitri istedadı ilə fərqlənən, incə, lakin üsyankar şeirləri ilə ürəklərə yol tapan sənətkar götürə bilərdi.

Xalq arasında işlənən aforizmlərdən və məsələrdən Lələnin qüdrətli sənətkar olduğu bir daha təsdiq edilir, onun poetik yaradıcılığında bayatı janrı əsas yer tutur. "Sən deyən Lələ bayatısıdır", "Lələ kimi bayatı çağırır", "Lələ bayatısı kimi kövrəkdir", "Lələ deyiləm ki, bayatı çağırım" və s. deyimlərinin indi də işlənməsi bir daha sübut edir ki, Lələ sağlığında bayatı

Lələ təxəllüslü el şairi kimdir?

ustası, bayatı bilicisi kimi ad qazanmış, ölümündən sonra da bədahətən bayatı söyləmək məharəti unudulmamışdır. Yaşadığı tarixi kəsimin ictimai mühitində Lələ bayatıları geniş şöhrət qazanmışdır. Tədqiqatlar sübut edir ki, vaxtı ilə bayatı

və ümumən Şərq poeziyası nümayəndələri üçün səciyyəvi haldır. Nizami, Firdovsi, Qivami, Xəqani, Nəsimi, Füzuli, Xətai, Kişveri və s. təxəllüslər bu qəbildəndir. Digər tərəfdən isə XV-XVII əsrlərdə "Lələ" titulu vəzifə olmuşdur. Şübhəsiz ki, bu gün əsl adı belli olmayan Lələ təxəllüsü ilə tanınan bu el şairi də yaşadığı dövr üçün daha önəmli olan məlum təxəllüsü seçmişdir.

Lələni ilk dəfə bayatı yazan şair kimi təqdim edən professor M.Seyidov da "Lələ"nin təxəllüsü olduğunu yazır.

Folklorşünas-alim, professor M.Həkimovun da qənaəti belədir: "Lələ bayatılarının qəbul etdiyi ləqəb təxəllüsüdür".

Lələni təsəvvüf şairi kimi səciyyəvləndirən filologiya elmləri doktoru, professor Füzuli Bayatın fikrincə "türk təsəvvüf şeri və saz şairləri ilə məşğul olan alimlərin qənaətinə görə, aşılıq tərqiyyətə çox yaxın və bəlkə də ondan çıxmışdır. Haqq aşığının yanğısı, sazındakı, sözündəki sehr də təsəvvüfdən gəlirdi. O, haqq aşığı olan dərvişliyin qırx məqamına keçən, fəqirliyin qırx məqamında oturan fəna-filla mərtəbəsinə qalxıb bəqa-billa olan sazlı-sözlü dərviş idi. Təsəvvüf şairi kimi haqq aşığının da təxəllüsü "Dədə", "Xəstə", "Miskin", "Qul", "Lələ" və s. idi. Orta əsrlərdə şahzadələrin təlim-təربiyəsi ilə məşğul olmaq üçün təyin edilən "Lələ" qabiliyyətinə, bacarığına, mədəni səviyyəsinə, dərin düşün-

söyləmək Lələ üçün adi hal olmuşdur. Tədqiqatlar onu da sübut edir ki, hətta az bir hissəsi bizə gəlib çatan Lələ bayatıları bir zamanlar sysız-hesabsız olmuşdur. Bu bayatılar ancaq şifahi şəkildə yayılmışdır. Bunlar müxtəlif dövrlər ərzində qələmə alınmadığından onun dörtlüklərinin əksəriyyəti dildən-dilə, nəsil-dən-nəsilə, ağızdan-ağıza keçərək dəyişdirilmiş və müəllifini unudurmuşdur. Zaman keçdikcə qədərbilənlərin hafizəsində yaşayan Lələ bayatılarının böyük əksəriyyəti həmin şəxslərlə birlikdə ömrünü başa vurmuşdur. Əgər gec də olsa, nənələrin, babaların hafizəsində adda-budda qalan, son günlərini yaşayan Lələ bayatıları qismən də olsa toplanmasaydı, onların da aqibəti itib-batmaq faciəsi ilə nəticələnəcəkdi. Ancaq bu o demək deyil ki, Lələnin bayatıları tamamilə toplanıb tədqiq olunmuşdur. Hətta Lələnin bayatılarını sinəsində pünhan gəzdiren qocalarımız da yaşamaqdadır. Həmin bayatılar toplanmasa, onların da ömrü o qocaların ömrü qədər olacaqdır.

Çox güman ki, ustad, tərbiyəçi, övliya, məsləhətçi, el ağsaqqalı mənəsini verən bu təxəllüsü sənətkara el vermişdir. Dünya ədəbiyyatı tarixində parlaq istedadı və bəşəri əsərlərinə görə öz adından çox, əsərindəki parlaq qəhrəmanın adı ilə çağırılan, yaxud xalq məhəbbətinin ifadəsi kimi peşəsi ilə məşhurlaşan sənətkarlar da olmuşdur.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ YANINDA KÜTLƏVİ İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN İNKİŞAFINA DÖVLƏT DƏSTƏYİ FONDUNUN MALİYYƏ DƏSTƏYİ İLƏ DƏRC OLUNUR

Uzun illərin axtarışlarından sonra toplanmış bayatılardan, adı ilə bağlı müxtəlif variantlı bayatılı-dastanlardan, xalq arasında doluşan xeyli aforizmlərdən, həmçinin rəvayətlər, deyimlər və kəlamlardan, adı ilə bağlı səsələnən bayatı-tapmacalardan bir daha Lələnin bədahətən bayatılar qoşan, bu sahədə fəaliyyət göstərən şairlər içərisində tayı-bərabəri olmayan əvəzsiz bayatı şairi olduğu təsdiqlənir. İndi də Lələ deyəndə bayat, bayatı deyində Lələ xatırlanır.

Nizami ölməz poemaları, Məhsəti rübailəri, Füzuli, Nəsimi qezəlləri, Xətai məsnəvisi, Q.Bürhanəddin tuyuqları ilə tanıdığı kimi, el şairi Lələ də dərin fəlsəfi məzmun daşıyan bayatıları ilə tanınır. F.e.d., professor İ.Abbaslı yazır ki, Lələyə olan sonsuz məhəbbət onu "Əsli və Kərəm" dastanına da gətirib çıxarmış, bu xalq romanının aparıcı obrazlarından birinə çevirmişdir. "Kitabi-Dədə Qorqud"u Dədə Qorqudsuz, "Koroğlu"nu Aşıq Cünunsuz, "Qul Mahmud"u Qaracaoğlansız düşünmək mümkün olmadığı kimi, Kərəmi də Lələsiz təsəvvür etmək çətindir. Maraqlıdır ki, Lələ bir sıra türk xalqları içərisində geniş yayılmış "Əsli və Kərəm" dastanlarının ancaq Azərbaycan variantına məxsus bir bədii obrazdır.

M.Təhməsin və M.Qasımlı yazırlar ki, Azərbaycan dastanlarında tarixi həqiqətlərlə səsleşən çoxlu Lələ surəti vardır. Bir sıra dastanlarda hətta "müəlliflər" özlərini dastana lələ şəklinə, lələ rolunda daxil edirlər. Ümumiyyətlə, lələlər tarixdə olduqları kimi son dərəcə vəfali, sədaqətli, fədakar verilir. "Əsli-Kərəm"dəki Sofi də belə lələ surətlərindəndir. Sofi lələ Kərəmə candan bağlı olan sədaqətli dostdur. O, Kərəmin cəfakeş həmdəmi, bütün əziyyət və müsibətlərinin, axtarış və iztirablarının sahibidir.

Klassik Azərbaycan və ümumən Şərq poeziyası nümayəndələrinin təxəllüs seçmə ənənəsi Azərbaycan tarixində özünəməxsus yeri olan el şairlərinə və aşığına da şamil edilir. Lələ də xalqın hiss və həyəcanının, arzu və istəyinin, həsrət və möhnətinin ifadə

deçisi olduğundan belə bir təxəllüsü seçmişdir..

XVII əsrdə Azərbaycan milli musiqisinin inkişafında xidmətləri olan, dövrünün ən məşhur xanəndəsi Hafiz də özünü Lələ təxəllüsünü götürmüş və Hafiz Lələ kimi tanınmışdır.

Təəssüflər olsun ki, indiye qədər Lələ təxəllüslü bu el şairinin adını öyrənmək mümkün olmamışdır. Əvvəla, dediyimiz kimi Lələ bayatı şairidir. Bayatı isə dörd misralı, yeddi hecalı kiçik şer formasıdır.

Bu cür yığcam dörtlükdə şerin bütün qaydalarını gözləməklə, əlavə məlumatlar vermək sadəcə olaraq mümkün deyildir. İstər klassik, istərsə də xalq şeri formalarının əksəriyyətində müəllifin adını, soyadını, hətta atasının adını, təxəllüsünü, doğulduğu yeri və başqa məlumatların bir qismini bəzi şer nümunəsində yazmaq mümkün olduğu halda, bir bayatıya isə vəzn, ölçü, qafiyə, heca xatirinə əlavə nəyisə yerləşdirmək sadəcə olaraq mümkün deyildir.

İkincisi isə, xalq bayatılarında bir sıra şəxs adlarına təsadüf edilir. Məsələn, Əli, Kərəm, Abdulla, Qurban, Hüseyn, Məmi, Razi, Abbas, Eyvaz və s.. Bu şəxslər ya adları möhürlənmiş bayatıların müəllifləridir, ya da həmin bayatıları müəyyən məqamlarla əlaqədar olaraq öz istəklərinə uyğun şəkildə sonradan söyləyənlərin imzalarıdır. Kim bilir, bəlkə də Lələ təxəllüsü ilə tanıdığımız bu şair də bir zamanlar söylədiyi bayatılarında öz həqiqi adını qeyd etmişdir. Bu gün isə möhürbəndli bayatıların içərisində Lələ təxəllüslü şairin əsl adını tapıb üzə çıxarmaq çox çətindir.

Faiq ŞÜKÜRBƏYLİ, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

